

Боржавське городище

Городище на р.Боржаві входить до групи укріплених пунктів Верхнього Потисся кінця I - початку II тис. н.е. (рис.1), виступаючих ключовими пам'ятками для вивчення одного з найскладніших періодів етнополітичної історії населення регіону, пов'язаного з взаємовідносинами місцевого, слов'янського населення та прийдшлими племенами угрів.

Боржавське городище має і іншу назву - Вари (угор. "var" - "фортеця, замок"). Розміщене в низовинній місцевості в 200 м до південного сходу від с.Варієво. Відстань від пам'ятки до старого руслу р.Боржави – 15 м, до р.Тиси – 175 м (рис.2).

Площа городища 0,7 га. Його підтрюхкутна форма визначена природною конфігурацією мисового пагорба, який височіє (2 – 3 м) над поймою річки. Вал зберігся на мису (відрізок довжиною 40 м, висотою до 5 м) і з напільного боку городища, де його висота сягає 8,5 м. У східній і західній частинах пам'ятки вал не простежується. В середній частині напільного валу розміщений в'їзд у вигляді невеликої улоговини на гребені насипу (10 м ширини, 1,5 м глибини). Т.Легоцький (2001, old.68), який обстежив городище наприкінці XIX ст., вказав, що в його час місцеве населення села в'їзд визначало як "залізні ворота", назва якого збереглася і досі. Перед напільним відрізком валу П.А.Раппопорт і М.В.Малевська (1963, с.63) відзначають наявність заплившого рову (на даний момент візуально не простежується), земля якого використовувалась для зведення насипу. Внутрішня площа городища і частково вал знищені сільським кладовищем кінця XIX – першої третини XX ст. Т.Легоцький повідомляє, що на городищі наприкінці XIX ст. місцеве населення розбирало кам'яні та цегляні будівлі (Lehoczky, 2001, old.68).

Територія за межами укріплень, яка примикає до пойми, заболочується під час дощів і в половоддя. На південь від городища розміщене багатошарове селище, відділене від оточуючої низини схилом висотою до 2 м.

Вперше Боржавське городище згадується в "Гесті Гунгарорум" (Gesta hungarorum, 14), написаній на зламі XII – XIII ст. н.е. анонімним нотарієм короля Бейли III (1172 - 1196 pp.). В 14 главі "Гести" городище вказане у зв'язку з проникненням угорців в регіон Верхнього Потисся в ході завоювання ними нової Вітчизни. "У 903 році після народження Господа військо Арпада захопило землі, разом з населеннями, між Тисою і Бодрогом, до самої Угочі. Боржавський замок взяли в облогу, на третій день з боєм захопили, мури зруйнували, воїнів Салана у кайданах привели до замку Гунг" (Gesta hungarorum, 14). У більш пізніх угорських хроніках відзначається захоплення замку Боршова печенігами в 1085 р. н.е. (Раппопорт, 1967, с.170; Вона, 1995, old.42, 73).

Таким чином, неодноразове згадування Вар у письмових джерелах дозволяє зарахувати городище до групи опорних пам'яток при вирішенні кардинальних проблем середньовічної історії регіону. Це підтверджується появою, на основі аналізу пасажу "Гести" про Боржавське городище, широкого спектру гіпотез (належність території краю до проникнення угорців Великоморавській державі, Болгарському царству, князівству білих хорватів, Київській Русі (Пеняк, 1980, с.149, 170; Тиводар, 2003, с.21 и др.)), тим паче, що дискусія посилена віднесенням пункту

сучасною історіографією до угорських городищ (Немет, 1972, с.209, 213; Gádor, Nováki, 1980, old.43-76; Bóna, 1995; Котигорошко, 2003, с.118 и др.).

В епіцентрі проблеми лежить питання довіри або недовіри свідченням “Гести” про Боржавське городище. Його вирішення можливе лише з залученням даних археології, відображаючих конкретні хронологічні реалії. Це дозволяє встановити дату виникнення Вар і поставити крапку в дискусії про час утворення пам’ятки і її етнокультурну атрибутику.

Вперше городище було оглянуте Т.Легоцьким і зараховане ним на основі “Гести” до розряду пунктів, які існували до проникнення в регіон угорців, тобто до IX ст. н.е. (Lehoczky, 2001, old.67), але в поле зору археологів - професіоналів пам’ятка попала у другій половині XX ст. Так, К.В.Бернякович, знову на основі свідчень “Гести”, вважав за можливе віднести городище до слов’янських старожитностей і визначити його утворення часом до вторгнення угорців в регіон (Бернякович, 1957, с.437).

Серія шурфовок городища була проведена експедиціями Львівського Інституту суспільних наук АН УРСР у 1961 р. на чолі з М.Ю.Смішко, Ленінградського філіалу Інституту археології АН СРСР під керівництвом П.А.Раппопорта в 1963 р. і Закарпатського краєзнавчого музею в 1964 р. (С.І.Пеняк). Однак, результати робіт першої експедиції не були введені до наукового обігу, крім невеликого повідомлення С.І.Пеняка (1980, с.72) про декілька шурфів у центральній частині городища і зібраний незначний керамічний матеріал (фрагменти кружальних горщиків). Другою експедицією був знятий план пам’ятки і при зачистці стінок ям на городищі зібрана, знову в обмеженій кількості, кераміка X – XI ст. н.е. з переважанням характерних для XI ст. н.е. форм (Раппопорт, Малевская, 1963, с.63, 69, рис.5, 23-26; Раппопорт, 1967, с.176). Це були перші конкретні, хоча дуже мізерні та нестратифіковані дані, які дозволили поставити питання про важливість подальшого вивчення пам’ятки для встановлення її датування.

У результаті робіт, проведених в наступному році С.І.Пеняком, досліджені межуюче з городищем селище траншеєю 12 x 2 м і східна частина валу траншеєю 18 x 2 м. При такій значній для даного пункту вскритій площі опублікований фрагментарний, стратиграфічно не підтверджений матеріал, а при доволі неконкретному описі стратиграфії валу вона не співставлена з певними знахідками, із-за чого вирішення основного питання про час утворення городища не просунулось ані на йоту. Більш того, С.І.Пеняк (1965, с.49; 1965а, с.59; 1973, с.9-10; 1980, с.72-73), можливо, під впливом авторитету К.В.Берняковича, на основі свідчень Аноніма (Anonimus, 14), датував пам’ятку часом приходу угорців у Тисо – Дунайську низовину, тобто кінцем IX – початком X ст., що суперечило хронології отриманих матеріалів, особливо важливих у даній ситуації для підтвердження або спростування письмових даних.

Дата утворення городища, запропонована закарпатським вченим, була піддана критиці угорськими дослідниками (Немет, 1972, с.209-210; Фодор, 1992, с.139), які відзначили спробу С.І.Пеняка жонглювати датуванням Вар з метою доведення існування на Закарпатті слов’янських князівств. Необхідно прийняти їх зауваження про відсутність політичного центру князівства VIII – IX ст. у Варах (Пеняк, 1965а, с.60), де не виявлений матеріал вказаного часу. В даному аспекті також відзначимо,

що “Gesta Hungarorum” Аноніма визнана недостовірним джерелом в багатьох питаннях угорського проникнення в Карпато – Дунайський ареал (История..., 1971, с.96, 282; Немет, 1972, с.210, 212). Тим не менш, у вітчизняній науковій літературі досі продовжує відстоюватись слов'янська належність городища і факт його захоплення угорськими військами (Пеняк, Пеняк, 1998; Тиводар, 2003, с.21).

Необхідність отримати конкретні датуючі матеріали змусила археологічну експедицію УжНУ в 2005 – 2006 рр. провести додаткові роботи в с.Варієво. Як підкреслювалось вище, внутрішня частина городища знищена кладовищем. Тому було прийняте рішення про шурфування валу з головною метою - встановлення часу його зведення, і дослідження примикаючого до городища селища. Розрізи валу пронумеровані як траншеї I і II.

Траншея I розміром 10 x 2 м була закладена в 21 м до заходу від найбільш підвищеного мисового звороту валу з орієнтацією південний схід – північний захід (рис.2). Реперною для фіксації глибин прийнята позначка на гребені валу в квадраті Д-1 (рис.3). У квадратах Д-1 і Е-1 на глибині 1,4 м вийшли на дві могили зламу ХІХ – ХХ ст., що не дозволило дослідити дані квадрати на всій їх площі до материка. В процесі вскриття шурфу протезено вісім насипних шарів і виділено два будівельні горизонти, розмежовані внутрішнім репером – горілим шаром.

Горизонт I (0 – 2,1 м) пов'язаний з реанімацією валу після пожежі. Підстилаючим його виступає шар обпаленого до червоного кольору піску з включеннями вугілля та попелу. Складається горизонт з глини сірого кольору (0 – 1,2/2 м) з незначним вмістом кераміки, каміння, обмазки, а також з безінвентарних шарів світло – сірої (1,2 - 1,5 м), жовтої щільної (1,5 – 1,9 м) і чорної (1,9 – 2,1 м) глини, насипаних для ущільнення піщаної підоснови горизонту, яка не дозволяла нарощувати висоту насипу з аналогічного матеріалу. Заміри глибин залягання майже горизонтальних шарів тут і нижче фіксуються в центрі квадрату Г, де представлені всі шари, тобто стратиграфічна колонка повна (рис.3). З конструкцій горизонту відзначимо простежену в квадраті В-1 канавку - основу стінки (глибина і ширина 0,56 м), яка прорізала шар жовтої глини і увійшла в горілий шар.

Інвентар горизонту I в основному складала кераміка (51 фрагмент), яка за технологією виготовлення і формами посудин виділяється в дві хронологічні групи.

Кераміка першої групи, в своїй більшості фрагментарна, домінує в горизонті (50 фрагментів). Серед неї виділяємо ліпний і кружальний посуд. Ліпний представлений двома підгрупами: А (кухонна) і Б (столова). До першої відноситься фрагмент горщика коричневого кольору, сформованого з глиняного тіста з домішкою крупного шамоту (рис.4, 3).

Серед ліпної кераміки підгрупи Б виділяються фрагменти чорнолощеного горщика (діаметр вінця (D) - 12,2 см) (рис.4, 2) і горщика коричневого кольору (D – 16 см) (рис.4, 1), виготовлені з добре відмученого глиняного тіста з незначним вмістом дрібного шамоту.

Кружальна кераміка складається, в основному, з сіроглиняного посуду. Це фрагмент лощеної мисочки (D – 19 см) (рис.4, 4) і денцева частина посудини (діаметр дна (d) – 7,4 см) (рис.4, 6). Окремо відзначаємо вінце, виготовлене з глиняного тіста зі значним вмістом піску, обпал достатній, колір коричневий (рис.4, 6).

Посуд другої групи представлений фрагментом вінчикової частини горщика (D – 19 см), сформованого на ручному гончарному колі з глиняного тіста зі значними домішками вапнякової жорстви. Обпал достатній, колір коричневий (рис.4, 7).

Індивідуальні знахідки горизонту I складає бронзова голка - заковка з орнаментованою врізними хвилястими лініями колоподібною голівкою. Довжина – 6 см (рис.4, 8).

Горизонт II (2,1 - 3/4,8 м) пов'язаний зі зведенням насипу валу на піщаному матеріку і ескарпіюванням схилу пагорба методом вертикального зрізу, можливо, з метою утворення рову (рис.3). Вищезгаданий горілий шар (2,1 - 2,4 м), обмежуючий горизонт зверху, свідчить про дерев'яні конструкції на гребені утвореного насипу. Виходячи з пухкості і сипучості цього шару, вони не спалювались спеціально з метою укріплення валу. Горизонт складають шари жовтого (2,4 - 2,6 м) піску, темно – сірої (2,6 - 3 м) і жовтої (3 – 3,1 м) глини. Піщані шари безінвентарні, а глиняні - зі значним вмістом фрагментарного керамічного матеріалу (168 фрагментів).

Кераміка за технологією виготовлення і формами посудин виділяється в три хронологічні групи.

Посуд першої групи представлений фрагментом ліпного горщика (D – 18 см) коричневого кольору, декорованого наліпами - шишечками і заглибленнями від перстових вдавлень, сформованого з добре відмученого глиняного тіста з додаванням дрібного шамоту (рис.4, 9), а також фрагментом розписної посудини (рис.4, 10).

Кераміка другої групи складається з ліпного та кружального посуду.

Ліпний посуд представлений двома кухонними горщиками коричневого кольору, сформованими з глиняного тіста зі значним вмістом крупного шамоту (рис.4, 11-12) і деформованою посудинкою (можливо льячка?) сіро-коричневого кольору (D – 6,3 см, висота (h) – 3,1 см), виготовленою з добре відмученого тіста з додаванням дрібного шамоту (рис.4, 17).

Кружальний посуд, в основному, сіроглиняний чорнолощений. Це фрагменти мисочки (D – 15,4 см) (рис.4, 14) і орнаментованої штампованим декором посудини (рис.4, 13).

До кружальної кераміки також відносяться фрагмент сіроглиняного стакану, прикрашеного вдавленнями і прямими горизонтальними лініями (рис.4, 16) і вінце сірої піфосоподібної посудини (D – 16 см), виготовленої з добре відмученого глиняного тіста зі значним додаванням піску (рис.4, 15).

Посуд третьої групи представлений фрагментами горщиків, сформованих на гончарному колі з глиняного тіста зі значним вмістом піску переважно сірого та коричневого кольору з добре відігнутими сильно профільованими вінцями (D – 14 – 24 см) (рис.4, 18-24).

Розглянувши керамічний матеріал обох горизонтів валу траншеї I, можемо виділити його в чотири хронологічні групи.

Найбільш раннім виступає посуд першої групи другого горизонту, добре відомий за комплексами дакійських пам'яток регіону зламу нашої ери (Котигорошко, 1991, с.157, рис.25-26; 1995, с.35-36, рис.12; 14; 19; Kotigoroško, 1995, p.83-89; fig.116).

Друга хронологічна група кераміки Вар (перша група першого і друга група другого горизонтів), домінуюча в колекції городища, має широкі аналогії на пам'ятках регіону III – IV ст. н.е. (Котигорошко, 1991, с.157, рис.25-26; 1995, с.61-62, рис.19-23; Kotigoroško, 1995, p.135-145, fig.116-117))

Одиничним екземпляром представлена кераміка кінця I тис. н.е. (друга група першого горизонту), відома на слов'янських поселеннях Верхнього Потисся IX ст. н.е. (Котигорошко, 1991, с.190; Пеняк, 1980, с.135-137, рис.53).

Посуд четвертої хронологічної групи (третя група кераміки другого горизонту) характерний для пам'яток регіону X – XI ст. н.е. (Раппопорт, Малевская, 1963, с.69-71, рис.5; Пеняк, 1980, с.137). Переважаюча частина середньовічної кераміки Вар за способом виготовлення, характером тіста і профілюванням вінець, головним чином, має аналогії в комплексах XI ст. н.е. (Раппопорт, Малевская, 1963, с.70-71). Вона, представляючи саму пізню групу в горизонті початкового зведення укріплень, знаходиться в передматерикових шарах траншеї I і дозволяє визначити час утворення городища.

Траншея II розміром 16 x 2 м була закладена в 60 м на північ від південного кута городища з орієнтацією захід – схід (рис.2; 5). Реперною для фіксації глибин прийнята позначка на гребені валу в квадраті В-1 (рис.5). В процесі вскриття шурфу протежено чотири шари.

Верхній шар (0 – 1,1/4,7 м) складає темно сіра глина з незначним вмістом кружальної кераміки (21 фрагмент), зібраної в квадратах А-Д-1. У квадратах Ж-3-1 на глибині 3 і 3,5 м від реперної точки фіксуються намиті річкою прошарки піску, товщиною до 0,2 м.

У квадратах Б-Д-1 верхній шар підстиляють шари сірої щільної (1,1 - 1,7 м) та жовтої щільної (1,7 – 2,2 м) глини, які утворюють насип валу. На його верхівці, на межі з верхнім шаром, місцями простежені горілості та скупчення обмазки, які свідчать про пожежу, після якої вал не досипався. Датують пожежу, а відповідно і верхній хронологічний горизонт городища, два фрагментарно збережені горщики зі складним профілюванням вінець (рис.6, 1-2), знайдені під шаром обмазки в квадраті Б-1 (рис.5). Їх аналогії відомі на пам'ятках регіону XII – XIII ст., зокрема, в найближчому просторі, на поселенні Буча (Котигорошко, Черкун, 1993, с.17, рис.28). Стратиграфічно простежено, що в період останньої пожежі на городищі горить і руйнується глинобитна стінка (кв.Д-Е-1), зведена на гребені валу (рис.5). Зауважимо, що основа подібної стінки простежена в траншеї I. Рештки згорівшої стінки фіксуються на ескарпованому схилі (нахил 40°), з основною концентрацією в квадраті З-1 (рис.5). Це свідчить про фортифікаційний комплекс городища (вал з глинобитною стіною і ескарпований берег річки, утворюючої заповнений проточною водою рів), який існував до припинення функціонування городища. Знаходячись у заплавної зоні, після зміни русла р.Боржави, рів замулився, проявом чого є четвертий шар траншеї II (чорна в'язка глина з перегнилими, нанесеними водою деревами).

Заповнення складаючих вал шарів становили незначні вкраплення обмазки. Шар сірої глини безінвентарний, а в жовтій, яка була основою валу, зведеного на материковій глині жовтого кольору, зафіксовано 27 фрагментів кружальної кераміки (рис.6, 3-5), аналогічної посуду третьої групи кераміки другого горизонту траншеї I.

Це підтверджує стратиграфічні спостереження щодо початкового етапу зведення фортифікаційних споруд, отримані при аналізі матеріалу траншеї I, а, враховуючи місця розрізів, свідчить про синхронність початкового зведення валу з північно – західного та східного боків городища.

З метою отримання додаткових даних про структуру пам'ятки в передградді (55 м на південь від входу в городище) було закладено траншею III (рис.2), розміром 10 x 2 м, до якої зроблена прирізка (кв.Д-1-2,4, Е-Ж-1-4 (рис.7)). Стратиграфічно виділяються два шари.

Верхній (0 – 0,4/0,6 м) характеризує гумусована глина. Простежені ямки глибиною 0,2 - 0,52 м, і скупчення обмазки в кв. Е-4. Заповнення шару становили 279 фрагментів кераміки від кружальних горщиків XI – XII ст. н.е. (рис.8, 1-16,18-20), знайдені, в основному, на глибині 0,2 – 0,4 м.

Індивідуальні знахідки представлені прясельцем ліпної формовки коричневого кольору, виготовленим з добревідмученої глини з домішками дрібнозернистого піску (рис.8, 17).

Другий шар (0,4/0,6 – 2,7 м) складала глина бурого кольору. Заповнення – вісім фрагментів бокових частин ліпних посудин (іноді лощених), в основному, з глибини 2,4 – 2,6 м. Тісто посуду характеризується вмістом шамоту.

На глибині 2,7 м пішли ґрунтові води, що не дозволило докопати траншею до материка.

Підбиваючи підсумки аналізу отриманих в 2005 – 2006 рр. матеріалів, відзначимо, що нами віділені кілька горизонтів заселення території пам'ятки до будівництва тут фортифікаційних споруд: 1) зламу нашої ери 2) пізньоримського періоду (III – IV ст. н.е.) і 3) кінця I тис. н.е. У результатах попередніх досліджень подібна картина заселення простежена не була.

Стратиграфія валу і аналіз керамічного матеріалу свідчать про зведення укріплень Вар у XI ст. н.е., що закриває питання ототожнення пам'ятки з центром слов'янського князівства VIII – IX ст. н.е. Відповідно, недостовірною виступає і інформація Аноніма про розгром городища угорцями в 903 р. н.е., тому що на цей час фортифікації Вар не існували. Єдине, що могли захопити угорські загони, це невелике слов'янське поселення. В рамках розгрому війська Олега під Києвом і приниження князя неіснуювального в IX ст. н.е. Галицького князівства (*Gesta...*, 8-9, 11), із-за відсутності конкретних підтверджених фактів можемо впевнено віднести до вигадок нотарія Бейли III і бої між угорцями і слов'янськими дружинами в північно – східній частині Верхнього Потисся з метою захоплення першими городищ.

Встановивши час, розглянемо і мету зведення городища Боржава. Незначна площа пам'ятки і простежена П.А.Раппопортом слаба насиченість культурного шару не дозволяють вважати дане місцезнаходження адміністративним центром певної території. Розміщення городища свідчить про функцію контролю його населенням долин р.Тиси і р.Боржави, перша з яких була основною комунікаційною артерією регіону. Зведення городищ на головних шляхах, в першу чергу, на ділянках, які неможливо обійти, визначене нереальністю організації захисних ліній на всьому протязі прикордоння (Раппопорт, 1967, с.175).

Співставлення часу зведення Варського городища з історичними подіями в ареалі дозволяють пов'язати виникнення пункту з процесом формування Угорського королівства. Розміри городища свідчать про незначні працезатрати при будівництві укріплень і можливість їх зведення угорськими поселенцями, не виключене залучення до робіт і місцевого слов'янського населення.

Сучасний стан дослідження Варського городища в комплексі з іншими достовірними городищами Верхнього Потисся зламу I – II тис. н.е. свідчить про їх зведення не раніше X ст. н.е., а картографування дозволяє визначити мету утворення цих городищ для захисту угорського прикордоння з боку Польщі (Прохненко, 2005, с.140).

Припинення функціонування Боржавського городища в результаті катастрофи (пожежа) на основі керамічного матеріалу датується доволі широким хронологічним діапазоном XII – XIII ст. Враховуючи той факт, що в час написання Анонімом “Гести” цей укріплений пункт ще існував, вважаємо можливим обмежити датування загибелі Вар першою половиною XIII ст.

Igor Prohnenko

Borsova Fortified Settlement (Summary)

Group of sites of the end of I millennium BC – beginning of II millenium AD are worth of special interest among the fortified settlements (more then 170) of Upper Tisza Region. They are the key elements for the study of one of the most difficult periods of ethnic and political history of Upper Tisza Region population. This is connected to the relationships between local Slavic population and the newcomers, Hungarian tribes. More then 20 fortified settlements are known so far owing to small-scale pilot researches. Besides this, most of the sites suffered destruction of medieval stratum by later economic and ritual constructions, which makes additional difficulties for their comprehensive study.

Except sites with improbable or limited data, there are seven fortified settlements of pointed out times: Abaujvar, Borsod, Vari, Zemplen, Mala Kopanya, Solotvyno, Sariske Sokolovce. Most of them are used as a base for historical reconstructions (from the hypothesis about Slavonic Principalities of VIII - IX AD to the statements about foundation of Hungarian outreach points in the process of Hungarian state formation on the edge of X - XI AD).

Borsova (Vari) fortified settlement provides key data for construction of medieval history of the region. This site is mentioned in a number of sources (Gesta hungarorum, Hungarian chronicles, and deeds. An issue of trust to Gesta information about allegedly seized by Hungarians Slavonic center in Vari is crucial. It is only possible to solve the problem involving archeological data, which reflect specific chronology. This makes possible to define data of Vari foundation and to close discussion about the time of its foundation, ethnic and cultural attributes.

A number of prospecting shafts was done in 1960th by the expeditions of Lviv Institute of Social Sciences of the USSR Academy of Science (Prof. M.Smishko),

Leningrad branch of Institute of Archeology of the USSR Academy of Science (P.Rappoport), and Transcarpathian Museum of Local History (S.Penyak).

Limited in number pottery of X - XI AD with the domination of typical for XI AD forms was collected. But published fragmental material did not proved by layers description. So the main problem about foundation of fortified settlement was not solved. Moreover, national literature still persist on Slavonic identity of the fortified settlement and the fact of its seizure by Hungarian troops, regardless to absence of VIII - IX AD materials.

Necessity of having specific dating materials, became the reason for archeological expedition of Uzhgorod National University. Prospective shaft of earthen wall has been done with the aim to date the its foundation.

Materials, retrieved in 2005 - 2006, allows to make a statement about a number of living horizons at the site before the building of fortified settlement here: 1) edge of AD; 2) late Roma period (III - IV AD); 3) the end of I millennium AD.

Stratification of the earthen wall and pottery material analyses proves that Vari fortifications were raised in XI AD and destroyed in XII or XIII AD. This closes discussion about the site as a centre of Slavonic Principality. Correspondingly, an information of Anonymous about seizure of the site by Hungarians in 903 is not valid, because there were no fortifications in Vari by that time. So the only place Hungarian troops might seized was small Slavonic settlement. An information about disbanding of Oleg's troops at Kiev, humiliation of the duke of not existing in IX AD Galicia Principality (Gesta ..., 8-9, 11), as well as the battles between Hungarian and Slavonic troops for the control over fortified settlements of North-East part of Upper Tisza region can be considered as a fabrication of Bela's III notary. None of these information is not proved by specific materials.

Comparison of the time of Vari fortified settlement foundation and historical events in the area makes possible to connect setting up of the site with the process of Hungarian Kingdom formation. Current study of Vari fortified settlement in a complex with other reliable sites of Upper Tisza region of the edge of I - II millennium AD proves that they were founded not earlier then X AD. Additional analyses of the cartographic materials provides us information on the purpose of their creation – protection of Hungarian border lands on Polish direction.

Литература

Бернякович К.В. Древнеславянские памятники Закарпатской области (СССР) // SA. – 1957. – V. – 2. – С.435-455.

История Венгрии. – М., 1971. – Т.І.

Котигорошко В.Г. Культуры римского времени // Древняя история Верхнего Потисья. – Львов, 1991. – С.147-178.

Котигорошко В.Г. Фракийцы Верхнего Потисья (III в. до н.э. – IV в. н.э.). – Ужгород, 1995. – 129 с.

Котигорошко В.Г. Верхне Потисья в контексті стародавньої історії Карпато – Дунайського ареалу. – Ужгород, 2003. – 127 с.

Котигорошко В.Г., Черкун Й.К. Археологические исследования в бассейне р.Верке Закарпатской обл.Украины / Отчёт о полевых исследованиях экспедиции УЖДУ в 1992 г. – Ужгород, 1993.

Немет П. Образование пограничной области Боржавы // Проблемы археологии и древней истории угров. – М., 1972. – С.206-220.

Пеняк С.І. Археологічні дослідження слов'янських пам'яток Закарпаття в 1964 році // Тези доповідей та повідомлення до ХІХ наукової конференції. – Ужгород, 1965. – С.47-49.

Пеняк С.І. Дослідження слов'янських пам'яток Закарпаття за роки Радянської влади // Тези доповідей до ювілейної наукової конференції, присвяченої 20-річчю Ужгородського державного університету. Серія історична (жовтень 1965 р.). – Ужгород, 1965а. – С.53-60.

Пеняк С.І. Слов'янське населення Закарпаття другої половини I тисячоліття н.е. // Археологія. – К., 1973. – 12. – С.3-13.

Пеняк С.І. Ранньослов'янське і давньоруське населення Закарпаття VI – XIII ст. – К., 1980. – 180 с.

Пеняк С.І., Пеняк П.С. Історія Закарпаття з найдавніших часів до приходу угорців в Карпатську улоговину. – Ужгород, 1998.

Прохненко І.А. Городища Верхнього Потисся зламу I – II тис. н.е. // Carpatica – Карпатика. Давнина і сучасність. Ужгород, 2005. – С.132-156.

Раппопорт П.А. Военное зодчество Западно – Русских земель X – XIV вв. – Л., 1967. – 241 с.

Раппопорт П.А., Малевская М.В. Обследование городищ Прикарпатья и Закарпатья на территории Советского Союза // Acta archaeologica Carpathica. – Kraków, 1963. – V. – 1-2. – С.61-76.

Тиводар М.П. Етнокультурні процеси та особливості етнічної історії Закарпаття в I тисячолітті нашої ери // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія історія. – Ужгород, 2003. – Вип.9. – С.13-25.

Фодор И. Вопросы изучения древневенгерских памятников Закарпатья // Acta Hungarica. – Ужгород, 1992. – 1. – С.138-139.

Bóna I. Az Árpádok korai várairól. 11-12.századi ispáni várak és határvárak. – Debrecen, 1995. – 134 old.

Gádor J., Nováki Gy. Az abaújházi földvár sánca // Herman Ottó Múzeum Évkönyve. – 1980. – 19. – Old.43-76.

Gesta Hungarorum. Літопис Анонімуса про діяння угорців під час пошуків і віднайдення Батьківщини / пер. з лат. та угор. К.Найпавера. – Ужгород, 2005. – 124 с.

Kotigoroško V. Ťinuturile Tisei Superioare in veacurile III i.e.n. - IV e.n. (Perioadele La Tene și romană). - București, 1995. - 338 p.

Lehoczky T. Adatok hazánk archaeológiájához különös tekintettel Beregmegyére és környékére. I-II kötet. Munkács, 1892. Sorozatszerkesztő: J.Kobály. – Ungvár, 2001. – 179 old.

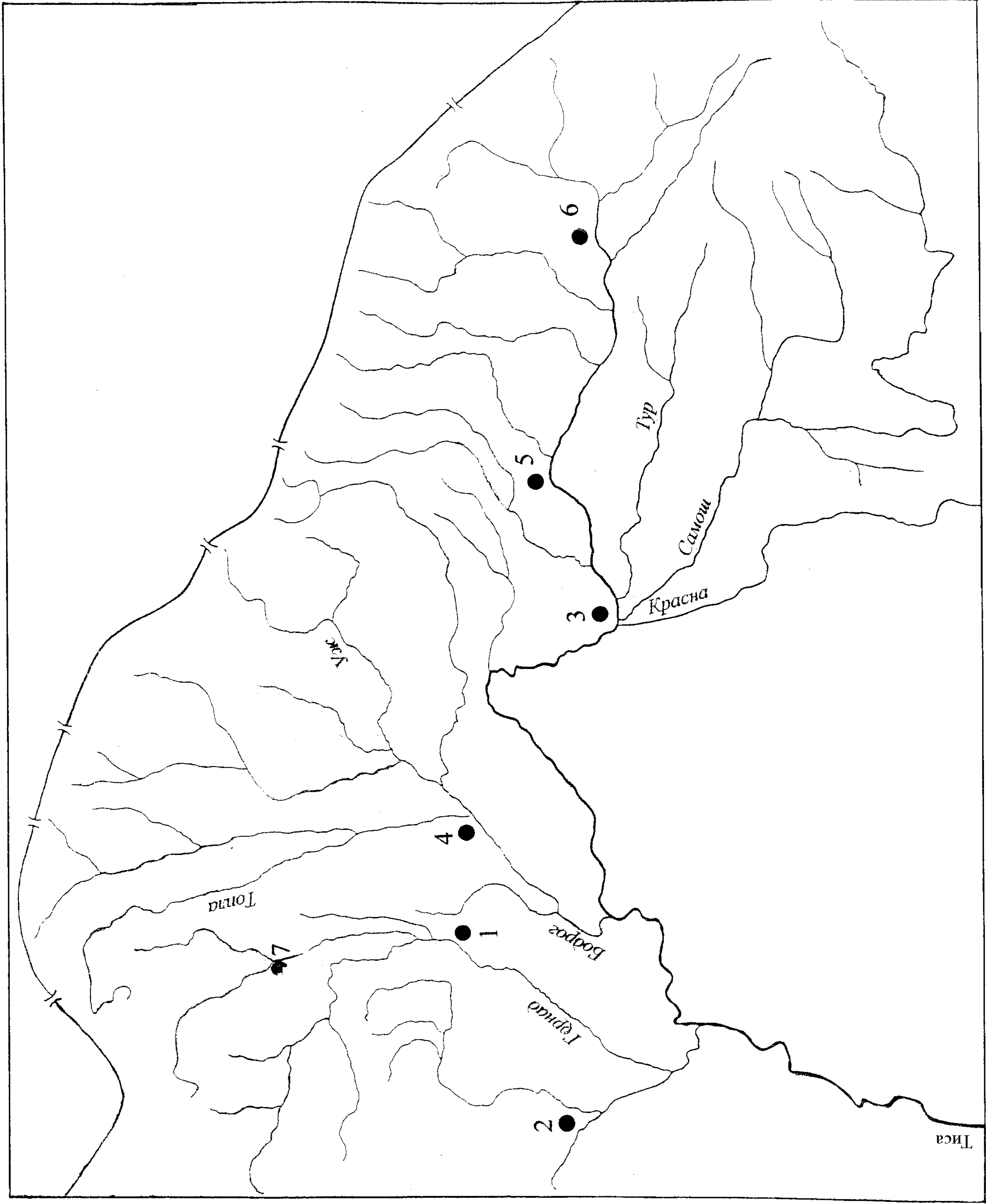

Рис.1. Карта розміщення городищ Верхнього Потисся зламу I – II тис. н.е. 1 – Абауївар; 2 – Боршод; 3 – Варієво; 4 – Земплін; 5 – Мала Копаня; 6 – Солотвино; 7 – Шарішські Соколовці.

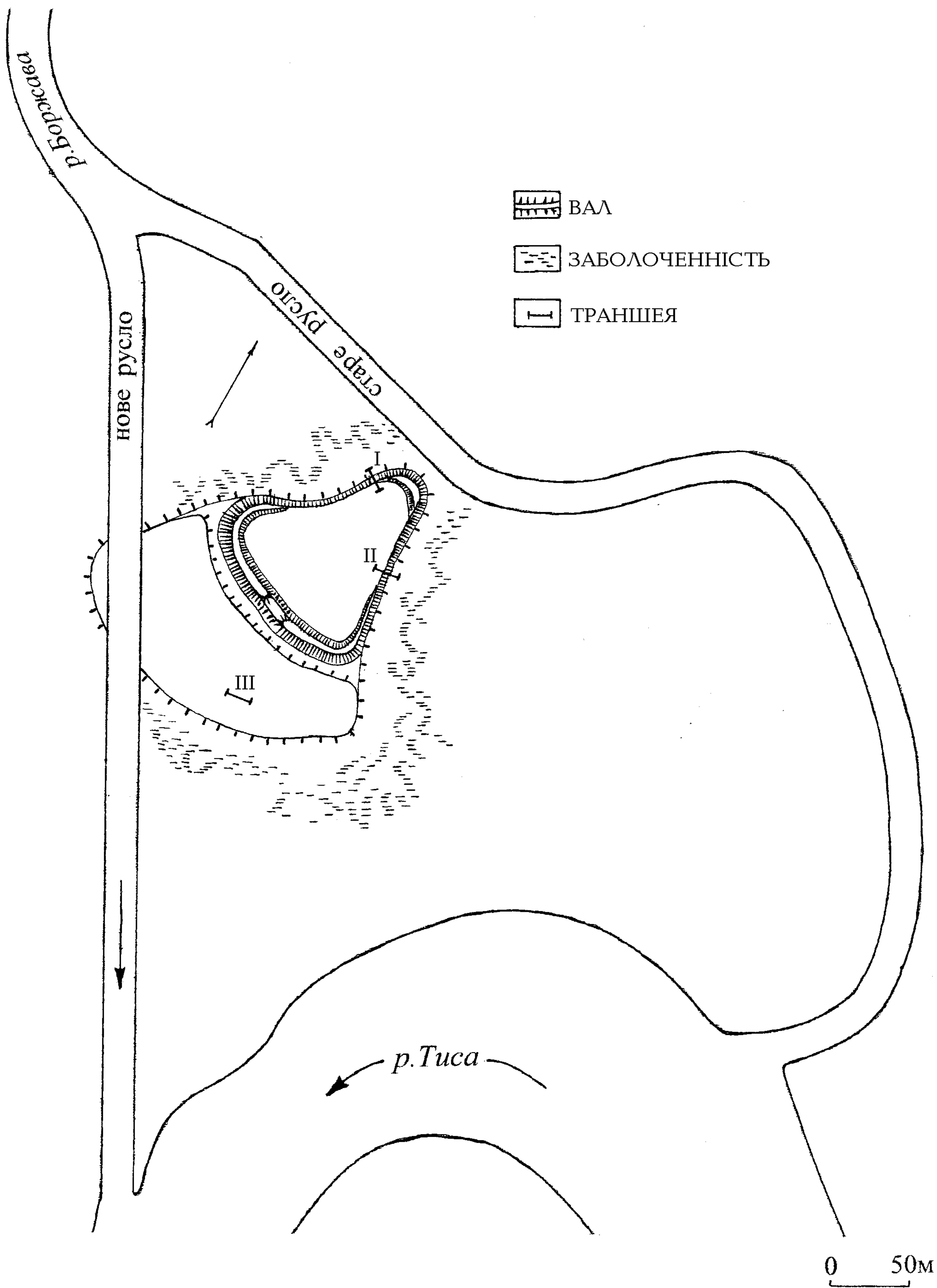

Рис.2. Варієво. План розміщення городища по П.А.Раппопорту, І.Боні з доповненням досліджень 2005 – 2006 рр.

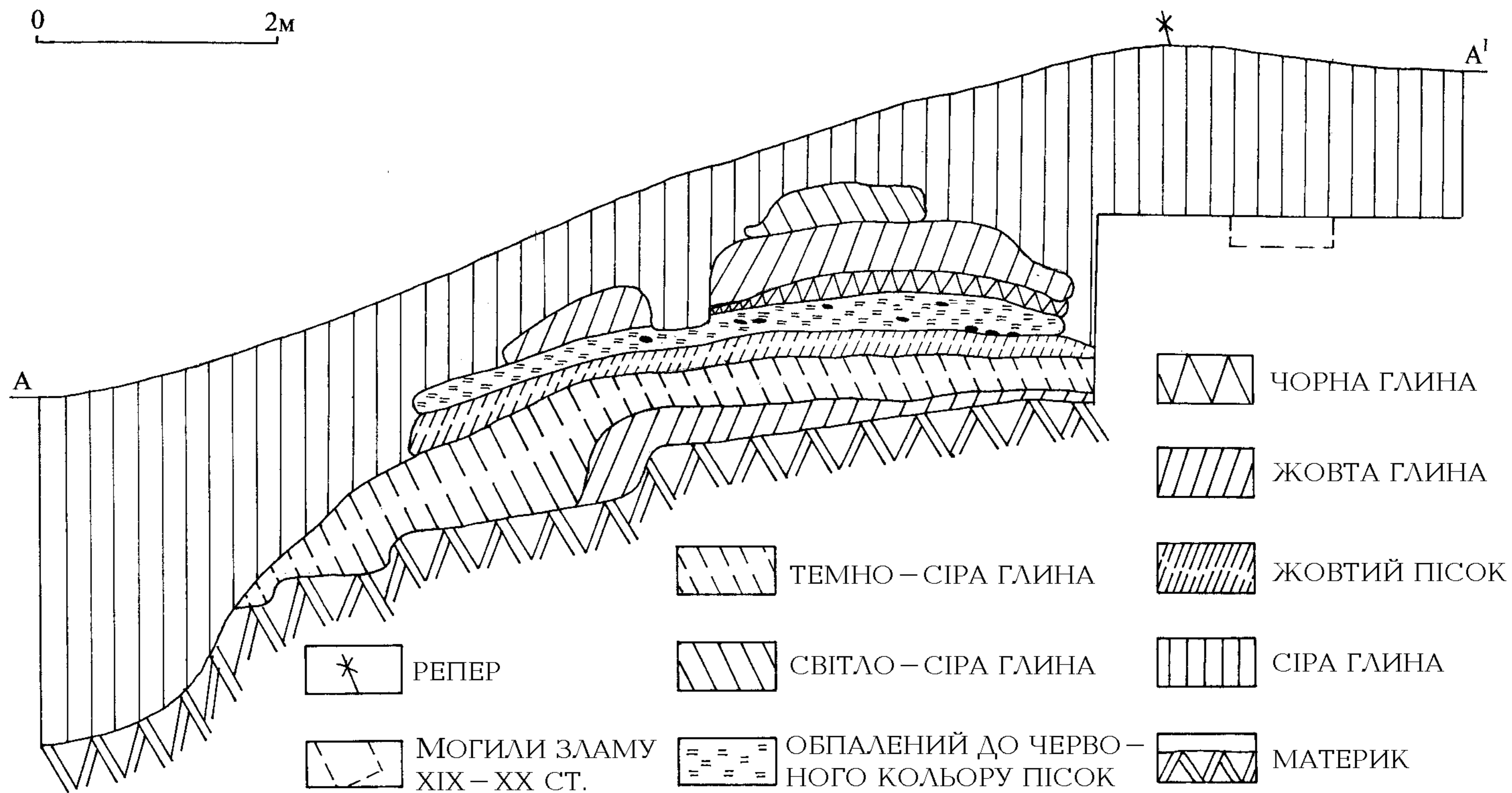
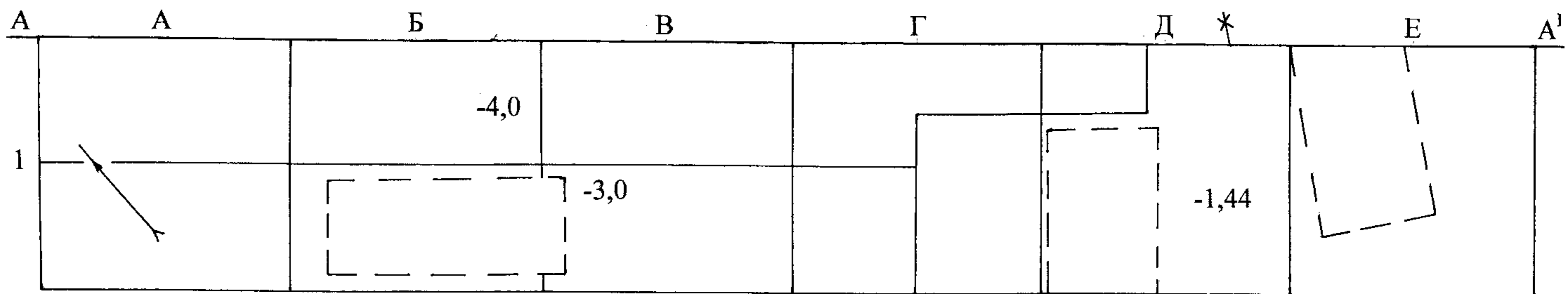

Рис.3. Варієво. Розріз валу 2005 р. (траншея I).

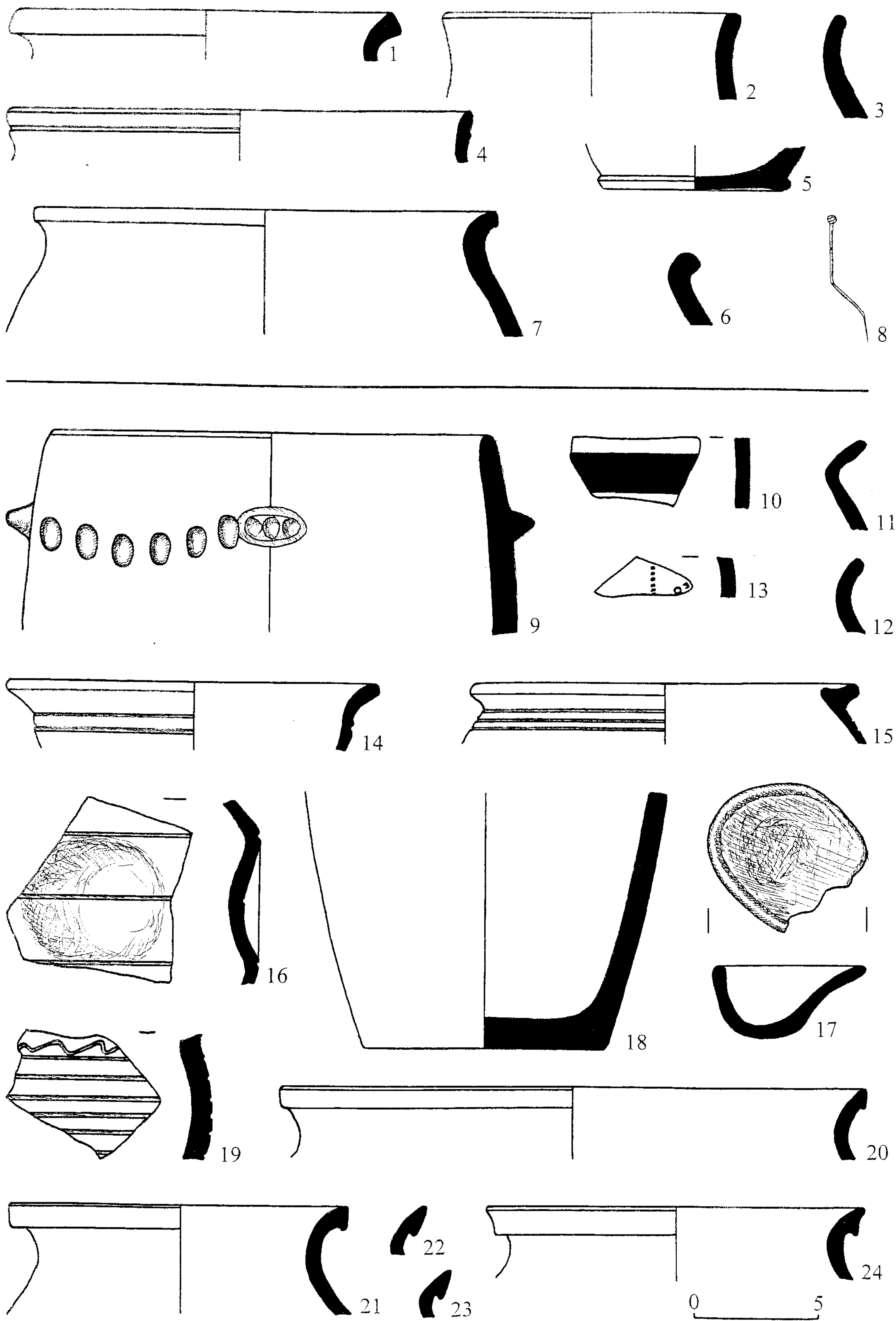

Рис.4. Варієво. Інвентар з розрізу валу 2005 р. (траншея І).
 1 – 8 – І горизонт; 9 – 24 – ІІ горизонт.

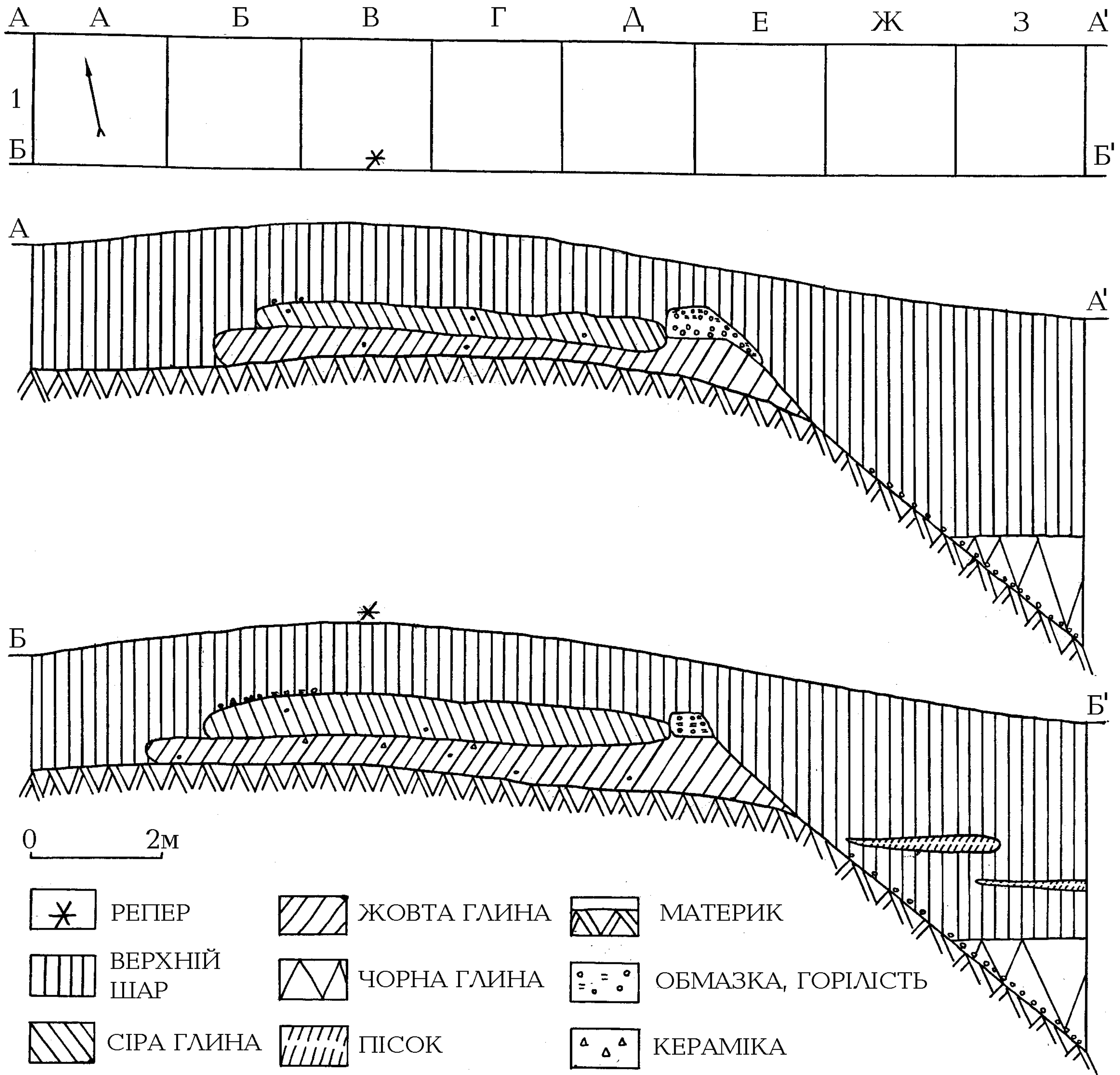

Рис.5. Варієво. Розріз валу 2006 р. (траншея II).

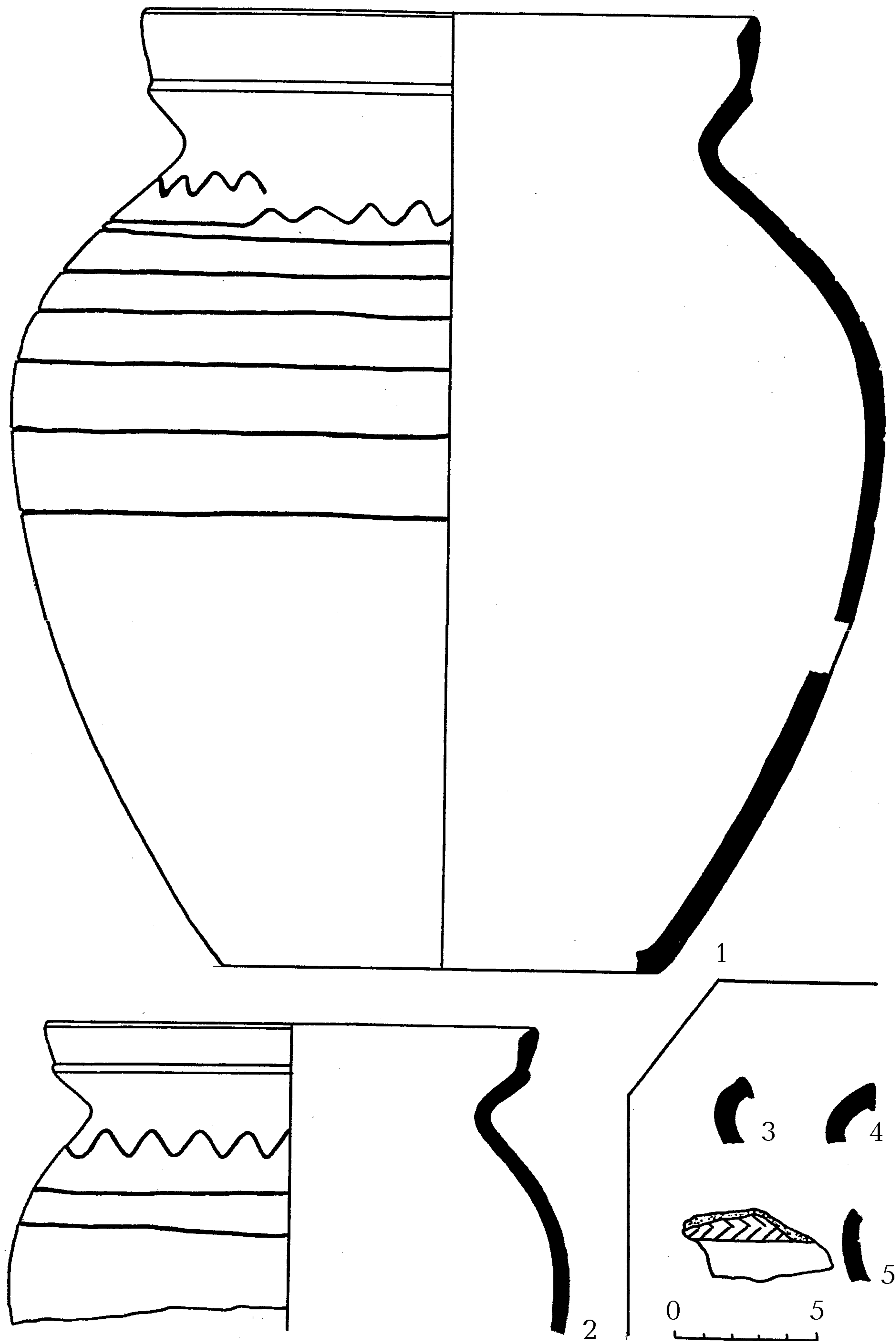

Рис.6. Варієво. Керамічний матеріал траншеї II.

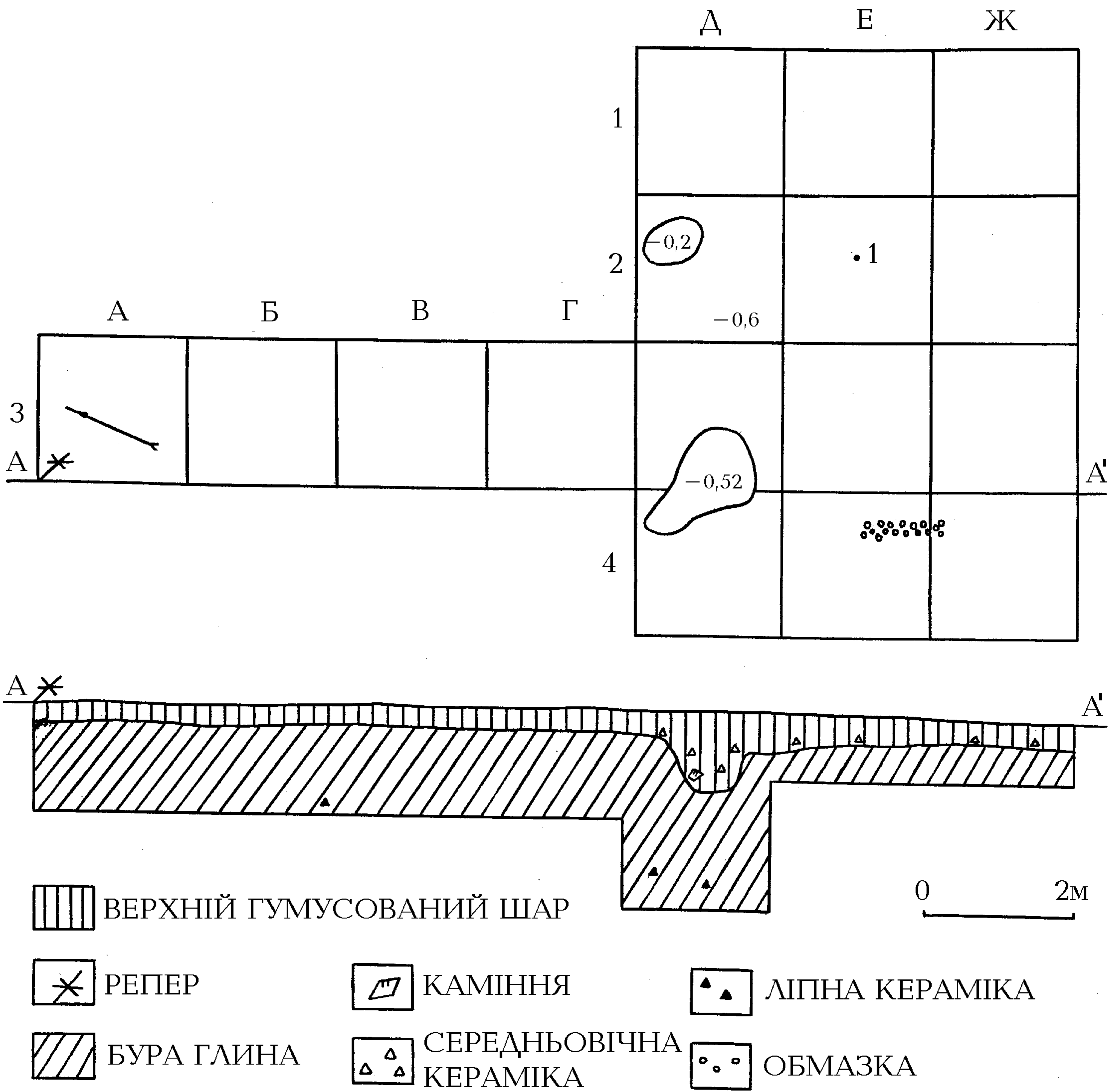

Рис.7. Варієво. Передграддя. План і розріз траншеї III (кв.А-Д-3) та прирізки. 1 – прясельце.

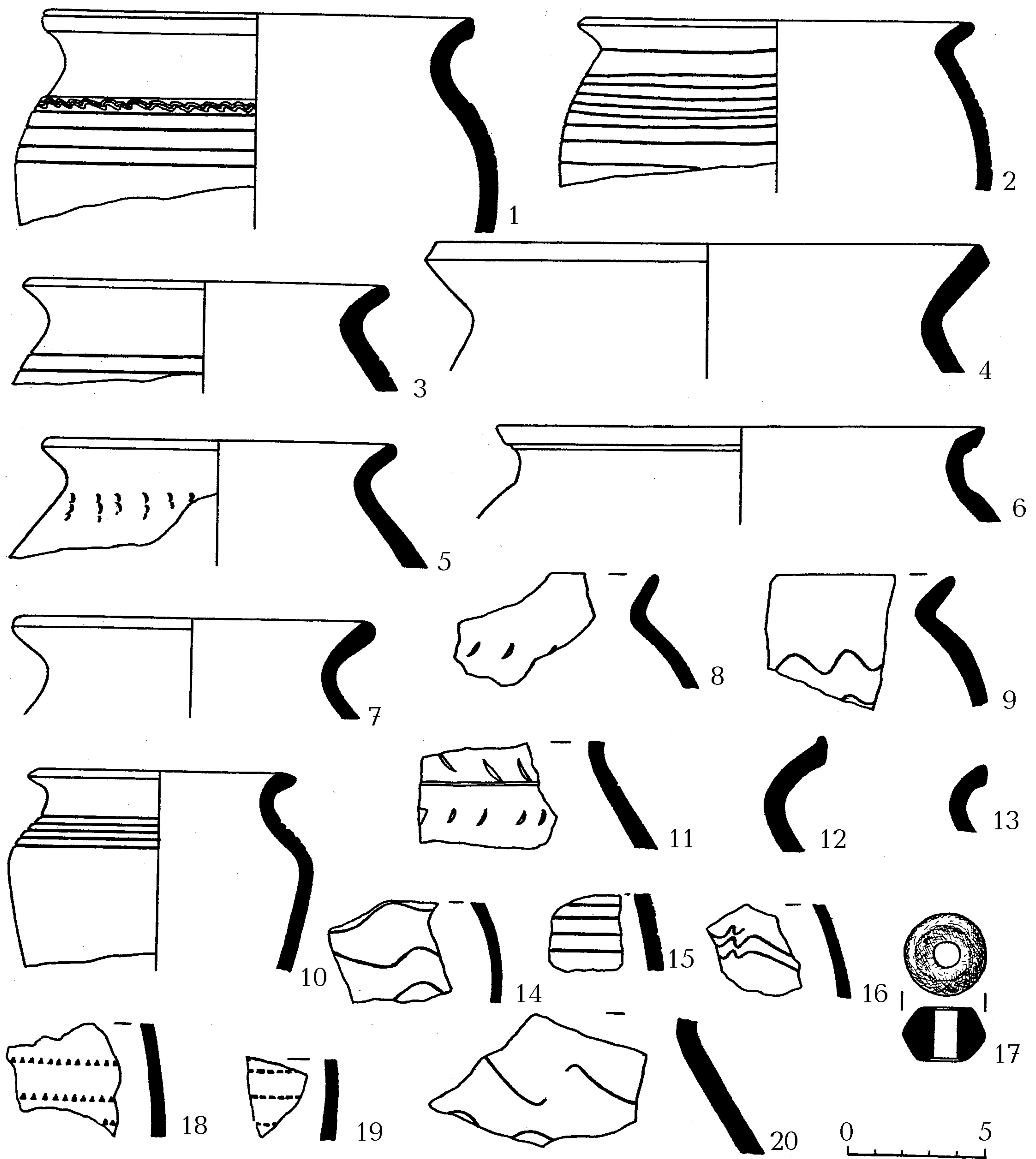

Рис.8. Варієво. Керамічний матеріал з передграддя.